

УДК 330.131.7:657.422.1

Войтюк А.В., к.е.н, с.н.с.
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»
НААН України

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Розглянута класифікація ризиків при банківському кредитуванні суб'єктів господарювання. Визначені проблеми системи банківського кредитування в залежності від соціально-економічного стану в країні. Обґрунтовано необхідність удосконаленню механізму підтримки страхового захисту клієнтів-позичальників та розвивати бюро кредитних історій.

Постановка проблеми. Сталий розвиток країни в умовах ринкової трансформації можливий за умови ефективного функціонування економіки, зростання якої залежить від належного фінансового забезпечення, що є передумовою стимулювання економічного зростання країни. Зменшення власних коштів спонукає суб'єкти господарювання звертатися до банківських установ за кредитними ресурсами. Водночас, як свідчить практика роботи банківських установ, на сьогоднішній день має місце ряд труднощів у функціонуванні банківського кредитування, що стримує розвиток економіки країни. Політична та економічна ситуація в країні призвела до деградації системи банківського кредитування, що вплинуло на збільшення процентів за банківські кредити, зменшення пропозицій на банківські продукти, збільшення сукупності ризиків, зокрема на неповернення кредитів. Враховуючи перелічені проблеми слід зазначити, що мінімізація ризиків в системі банківського кредитування є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні і практичні аспекти проблем розвитку банківського кредитування на базі мінімізації ризиків належать відомим вченим економічної науки, серед яких В. Алексійчук, Л. Белих, А. Войтюк, О. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, М. Денисенко, О. Євтух, О. Кіреєв, Ю. Лупенко, О. Любунь, С. Навроцький, П. Стецюк [1-8]. **Невирішена раніше частина загальної проблеми.** Творчий доробок згаданих вчених став науково-методичною базою у розв'язанні актуальних проблем із розвитку банківського кредитування у ринкових умовах і, зокрема, в таких сегментах, як банківське кредитування, оптимізація ризиків, страховий захист, бюро кредитних історій.

Мета дослідження полягає у підвищенні ефективності діяльності суб'єктів господарювання за рахунок вдосконалення науково-обґрунтованих принципів мінімізації ризиків в системі банківського кредитування завдяки її страховому захисту та розвитку бюро кредитних історій.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки всім видам економічної діяльності банківської сфери притаманні ризики. Кредитні операції завжди супроводжується ризиком, на які наражаються учасники кредитного договору.

Ризик вважають економічною категорією, що характеризує ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події.

Ризик являє собою подію, яка може відбутися або не відбутися. Завдяки прояву певних випадкових явищ чи процесів, можуть наступити певні наслідки: позитивний (здобутки, виграш, успіх, прибуток), нульовий (брак збитків і прибутків), негативний (втрати, збиток, програш).

Світовий досвід свідчить, що на фінансовому ринку можуть виникати різноманітні ризики. На думку О.Т. Євтуха, сукупність ризиків можна сегментувати за двома блоками [1, с.43]: перший – сукупність ризиків, що пов'язані переважно з нерухомим майном; другий – сукупність ризиків, що пов'язані з ринком позикового капіталу (банківські ризики).

Сукупні ризики першого блоку Л. Белих поділяє за трьома групами [2, с.72; 1, с.43]:

несистематичні ризики (тобто сукупність ризиків, які залежні від різновидів нерухомості та від типу регіонів);

систематичні ризики (сукупність ризиків, що залежать від типу економічного простору та ринку нерухомості: низька ліквідність активів, нестабільність податкового законодавства тощо);

випадкові ризики (сукупність ризиків, що залежать від типу неякісного управління об'єктами нерухомості).

Також до першого блоку можна віднести [3, с.196]: сукупні ризики фізичної втрати, пошкодження або втрати певних властивостей; сукупні ризики втрати титулу власності – під час дії кредитного договору позичальник може втратити право власності на нерухомість через визнання недійсною у судовому порядку угоди з купівлі – продажу, відчуження, дарування тощо; сукупні ризики падіння оціночної вартості – в результаті трансформації кон'юнктурних факторів або істотне погіршення обстановки в регіоні, поява небажаного сусідства і подібних обставин вартість нерухомості до моменту реалізації може суттєво зменшитися; сукупні ризики кримінальних дій, шахрайства, недоброзичливості позичальника.

Другий блок сукупних ризиків присвячено в чисельних наукових досліджень, у яких пропонується різноманітна їх класифікація.

На думку Любуня О.С., Кіреєва О.І., Денисенка М.П., до сукупності ризиків банківського кредитування долучаються: сукупність кредитних ризиків, сукупність ринкових ризиків, сукупність процентних ризиків, сукупність ризиків ліквідності, валютні ризики, операційні та технологічні ризики, сукупність ризиків репутації, юридичні ризики [4, с.134].

Євтух О.Т. зводить сукупні ризики банківського кредитування до кредитних ризиків і класифікує їх на: сукупні ризики в контурі позичальника, (об'єктивні, суб'єктивні і юридичні); сукупні ризики гаранта та страховика;

сукупні ризики об'єкта застави (ліквідності, кон'юнктури, загибелі, юридичний); сукупні нормативно-правові ризики; форс – мажорні ризики [1, с.44]. Запропонована О. Євтухом класифікація зводить усі ризики, які присутні на банківському ринку до ризиків кредитора, водночас усі зазначені сукупності ризиків стосуються усіх суб'єктів банківського кредитування.

Водночас до запропонованої класифікації доцільно віднести різновиди ризиків, що притаманні банківському довгостроковому (іпотечному) кредитуванню під заставу землі: політичний, територіальної концентрації, інформаційний тощо.

Політичний ризик – певною мірою носить форс - мажорний характер для всіх учасників фінансового ринку. Він є практично не прогнозованим і виникає із незалежних від господарюючого суб'єкта причин. Він може бути внутрішнім або зовнішнім. До політичного ризику відносять: сукупність ризиків, прояв яких: «унеможливує здійснення господарської діяльності внаслідок військових дій; веде до загострення внутрішньополітичної ситуації у країні, націоналізації, конфіскації; через відмову уряду від прийнятих ним раніше зобов'язань тощо; призводить до введення відстрочки (мораторію) на зовнішні платежі на невизначений строк; спричиняє постійну або несприятливу зміну податкового законодавства; призводить до заборони або обмеження конверсії національної валюти у валюту платежу» [5, с.175]. В період кризи можна спостерігати дію усієї сукупності внутрішніх і зовнішніх політичних ризиків, що у свою чергу, провокує негативну дію усіх інших ризиків, які відносяться к банківському кредиту. Події другої половини 2008 року, пов'язані з кризою в країні та в усьому світі та події сьогодення яскраво ілюструють це явище. Політичний ризик трансформувалася множинною дією сукупності ринкових, валютних, кредитних ризиків, ризиків ліквідності і репутації, які проявилися: повною зупинкою операцій на ринку нерухомості; відтік вкладів населення з банківських депозитів; призупинення банківського кредитування; здороження валюти та її унеможливлення купівлі; розвиток недовіри населення до банків; зупинка грошових інвестиційних потоків у сферу житлового будівництва та всього виробництва в цілому.

Сукупність ринкових ризиків у першу чергу пов'язано з ціною пропозицією застави. У разі дефолту позичальника, ним не виконуються умови кредитного договору і банки вимушені реалізувати заставне майно. В таких умовах ринкова вартість предмета застави може виявитися неспроможною компенсувати прибутки кредитора, а й принести йому додаткові збитки. Управління цим ризиком здійснюється: надання банківського кредиту під заставу, розмір якого становить 60 – 70 % вартості застави, страхування об'єкта застави, страхування життя та працездатності позичальника; співвідношення щомісячних платежів до величини місячного доходу позичальника. Для кредиторів серйозною проблемою являється брак достовірних даних для оцінки надійності та платоспроможності позичальника в умовах тінізації доходів. Найбільш складно відслідковувати кредити, які не амортизуються, оскільки погашення основної суми боргу погашається в кінці строку. І банк не може провести додаткову оцінку надійності позичальника протягом дії кредитної угоди, тому кількість звернень

стягнень на заставне майно за такими кредитами в 2 – 5 разів перевищує кількість звернень за кредитами, що амортизуються [4, с.139].

Кредитний ризик (ризик несвоєчасного повернення або неповернення обов'язків (основний борг та відсотки) по банківському кредиту, що належать кредитору) відбувається через недостатню інформованість, неточність довгострокових прогнозів щодо кредитної ставки, інфляційні процеси, деформації фінансового стану позичальника, трансформації кон'юнктури на ринку нерухомості тощо. Управління сукупністю кредитних ризиків потребує [5, с.179]: «моніторингу за якістю та надійністю виданих довгострокових кредитів під заставу; обов'язкового страхового забезпечення заставленого позичальником нерухомості, що підвищує зростання ціни кредитування; розробки та використання найбільш прийнятої для кредитора методичного підходу оцінки кредитоспроможності; заснування сукупних резервів на можливі втрати за позиками; сегментація кредитів за блоками ризику та їх постійного моніторингу, своєчасного виявлення проблемних кредитів, розробки певних заходів для роботи з проблемними кредитами, заснування спеціальних фондів резервів».

Управління сукупним ризиком процентної ставки передбачає використання плаваючих процентних ставок для кредитів, що сприяє кредитора перенести ризик на позичальника.

Валютний сукупний ризик (сукупність ризиків, щодо трансформації зміни валютного курсу) переважно проявляється в країнах з транзитивною економікою, оскільки в розвинутих країнах світу видачу банківських кредитів в іноземній валюті не здійснюють. Цей сукупний ризик може зашкодити як кредитору, так і позичальнику, який отримує переважно банківський кредит в іноземній валюті, а фінансові потоки якого надходять в національній валюті.

Дієвими схемами управління ризику ліквідності вважаються формується переважно за рахунок залучення короткострокових депозитів та кредитів. Тому банк не має можливості повністю покрити термінові зобов'язання за пасивними операціями, оскільки в разі їх вилучення не зможе швидко перетворити довгострокові іпотечні кредити в грошові кошти. Методами управління ризиком ліквідності є [5, с.184]: «формування центральним банком резервів, які у випадку відтоку депозитів, слугують інтегрованим витокком фінансування кредитних операцій; продаж фінансових ресурсів, у тому числі акумульованих у цінних паперах; формування портфеля ліквідності (співвідношення готівкових активів та короткострокових цінних паперів із сукупними повернутими активами); оптимізація фінансового потоку для балансування потреби кредитора в готівкових активах; диверсифікація витоків формування ресурсної платформи кредитора та покриття дефіциту ліквідності в пікові періоди». Сукупний ризик ліквідності для банківських установ знижується завдяки розвитку вторинного ринку заставних і заснування передумов для функціонування заставних агенцій та інших фінансових інституцій із купівлі й розміщення цінних паперів, гарантованих пулом сукупних заставних.

Сукупний ризик дострокового повернення тіла кредиту – це ризики пов'язаний із втратою кредитором очікуваного доходу, оскільки позичальник має право

повернути кредитні кошти повністю, хоча унеможливлення дострокового повернення тіла кредиту в перші роки може бути обумовлено в кредитному договорі.

Перед кредитором, якому повертають довгостроково кредити, виникають наступні проблеми: кредитору не відомо наперед, в який часовий період і в яких обсягах очікувати дострокового повернення тіла кредиту та надходження грошових коштів; ринкова процентна ставка при достроковому поверненні кредитних потоків може очікуватися низькою[4, с.43, 3, с.197].

Сукупний операційно – технологічний ризик – це сукупність ризиків, які виникають у банківській сфері, зокрема через необізнаність систем корпоративного управління, системи внутрішнього контролю, інформаційного забезпечення, оцінки предмета застави, некомпетентність персоналу тощо. Для усунення цього сукупного ризику банківські установи повинні, перш за все удосконалити систему банківського менеджменту, залучати до своєї діяльності професійних оцінювачів заставного майна, використовувати сучасні технології інформаційного забезпечення тощо.

Сукупний ризик репутації, розглядається у зниженні іміджу, як зі сторони банків так і з боку клієнтів-позичальників, що може призвести до відсутності будь – яких зв'язків між ними в майбутньому або розрив даних зв'язків.

Сукупний юридичний ризик – сукупність ризиків, які виникають через порушення закону кредитором, підзаконних нормативно-правових актів, угод; порушення закону позичальником банку; наше «двоєке» законодавство дозволяє, як з боку кредиторів, так із боку позичальників трактувати його на свій розсуд та приймати рішення у відповідності з рівнем власної компетенції.

Сукупний ризик банкрутства розглядається, як сукупний ризик з позиції загрози для інвестора у випадку банкрутства банківської установи.

Сукупний ризик територіальної концентрації формується за рахунок кредитів наданих в одному регіоні.

Сукупний ризик кон'юнктури залежить від пропозицій банківських продуктів на фінансовому ринку, що призводить до відтоку депозитної маси до інших банківських установ.

Сукупний інформаційний ризик – це сукупність ризиків, які пов'язані з отриманням недостовірної інформації всіх учасників довгострокового банківського кредиту під заставу.

Сукупний агентський ризик має місце при розбіжності інтересів банківської установи та інвесторів.

Для захищеності банків від ризиків наглядовий орган повинен ретельно виконувати як контролюючі, так регулюючі функції по управлінню ризиками.

Кредитний портфель із січня по грудень 2014 року збільшився лише на 35.6 млрд. грн. – до 1014.1 млрд. грн. Витоками такої не активності було, завдяки зменшенню обсягів кредитів, виданих в іноземній валюті в доларовому еквіваленті на 22 % до 31.6 млрд. дол. США. Негативною складовою цього процесу є те, що за цей період клієнти-вкладники зняли з гривневих депозитних рахунків – 60 млрд. грн., зокрема з валютних рахунків – 9 млрд. дол. Вказане свідчить про бажання вкладників вивести із банківської системи свої депозити в іноземній валюті.

Негативним явищем в останні роки є помітне зростання простроченої заборгованості за кредитами, наданими банківськими установами. Витоками такої заборгованості на сьогоднішній час є валютні кредити, які були надані юридичним особам і склала вона зі січня по листопад 2014 р. майже 14 %. З неофіційних даних фінансисти декларують прострочену заборгованість по цим кредитам 50 %, загалом прострочена заборгованість становить майже 30 %. Це формує потенціал погіршення умов доступу клієнтів-позичальників до кредитних ресурсів уже в найближчій перспективі.

Сьогодні вирішення даної проблеми можливо тільки за умови повноцінного відновлення економіки. В майбутньому для зниження проблемної заборгованості необхідно не доводити до обвальної девальвації національної валюти, як в цьому році, при цьому країна повинна вийти із затяжного періоду рецесії. Зокрема, необхідно доопрацювання законодавчої бази у питаннях взаємовідносин між банківськими установами та клієнтами-позичальниками, тобто кредитний договір повинен бути простим, відкритим та зрозумілим.

Отже, на нашу думку, для зменшення ризиків необхідно удосконалити механізм підтримки страхового захисту клієнтів-позичальників. Нині страхування ризиків не знайшло широкого розвитку в Україні. Страхові компанії мають недостатню пропозицію страхових продуктів. Споживачі кредитів розглядають страхування кредитної застави як додатковий податковий тягар і намагаються найменше заплатити за страховий поліс, щоб зменшити витрати, пов'язані із залученням кредитних потоків.

Водночас, банки скорочують суми кредитної застави в 3 -5 разів, і оціночна вартість кредитної застави фактично перевищує суму кредиту у кілька разів.

Цікавим вважається досвід Угорщини, який варто впроваджувати в Україні з метою мінімізації плати за страхові поліси. В Угорщині страхові компанії не страхують кожного позичальника, а формують їх у пули, тобто концентрують позичальників у певні групи і страхують увесь пул загалом. Якщо, наприклад, пул позичальників складається із 10 чоловік, ризик того, що всі десять стануть фінансово-неспроможними або ж у всіх них згорить майно, дуже низькі. Це дозволить знизити ставки процента по страхуванню і тим самим знизити вартість банківського кредиту для кожного позичальника.

Перешкодою розвитку страхового ринку є недосконала законодавча і нормативна бази, щодо страхування ризиків, відсутність чіткої державної політики. Для вирішення вказаної проблеми необхідно: - встановлення страхових тарифів; - належне інформаційне забезпечення страхування нерухомого майна; - створити спеціалізовані підрозділи по страхуванню нерухомого майна, які будуть входити до складу страхових організацій; - організувати кваліфікаційну підготовку працівників по страхуванню нерухомого майна; - встановити порядок фінансування страхування нерухомого майна за рахунок засобів цільових бюджетних фондів.

Зниженню ризику та загроз банківського кредитування і його здешевлення може допомогти успішне функціонування бюро кредитних історій.

Бюро кредитних історій – це певні своєрідні інститути, що накопичують, зберігають та обробляють специфічну інформацію, що становить існуючу кредитну історію позичальника та обмінюється нею із різними економічними суб'єктами, які надають різноманітні кредитні операції.

Світовий досвід переконує, що у вирішенні проблеми ринку кредитів доцільно використовувати діяльність бюро кредитних історій. Кредитні бюро засновані практично по всій території світу. Без інформаційного забезпечення та прозорості дієвий поступ економічного простору унеможлиблюється. Обмін інформаційними потоками сприяє зростанню банківських кредитів відносно ВВП, майже на 20 %

Бюро кредитних історій формують звіти, які бувають різноманітними. Один із, яких є – найпростіший звіт, в цьому звіті надається інформаційний потік про попередні неповернуті та прострочені в минулому кредити, зокрема так звані «чорні» («black»), або «негативні» («negative») дані. Другий – це найдокладніший звіт – «білі» («white»), або «позитивні» («positive») – він несе в собі увесь комплекс інформаційного потоку про активи та пасиви позичальника, гарантії, структуру заборгованості за термінами та строками погашення тощо. Послуги бюро кредитних історій не будуть додатковим фінансовим тягарем для позичальника, так як вартість кредитного звіту невисока і коливається у країнах у межах від 1 до 3 доларів.

Необхідно зазначити, що у США працює близько 2000 бюро кредитних історій. Але володіють інформацію не тільки щодо кредитного ринку США, а й ринків інших країн мають тільки три організації, такі як: TransUnion, Experian, Equifax. Experian – являється найбільшою компанією, зокрема має близько 100 млн кредитних файлів і розглядає до 35 млн. кредитних звітів за рік та обслуговує сотні тисяч передплатників зі світу бізнесу.

У Франції функціонує Центральне бюро ризиків при Банку Франції, куди зобов'язані всі кредитні установи надавати інформацію про позичальників і надані їм кредити обсягом понад двісті тисяч франків. Згідно їх нього законодавства фінансово – кредитні установи повинні надавати Банку Франції не тільки дані про надані кредити, а й ряд додаткових відомостей.

У Канаді діє система малих місцевих кредитних бюро, які є приватними і безпосередньо працюють зі користувачами послуг, перевіряючи їх кредитоспроможність (це, як правило компанії, які надають кредити або, які здають у найм житлові приміщення, а також приміщення для офісів тощо). В інформаційну мережу про фінансовий стан приватних осіб і організацій надходить від 250 компаній, які в свою чергу є її споживачами. Серед них – банки, кредитні спілки, лізингові компанії, великі магазини, оптові постачальники і інші. Зареєстрований у місцевому бюро кредитних історій користувач має змогу за допомогою наданих йому комп'ютерних кодів і пароля практично миттєво одержати необхідну інформацію.

У Японії кредитні бюро створюються переважно у формі приватних компаній, які належать консорціуму кредиторів. У Великобританії існують два кредитних бюро, які не залежать від кредиторів. У Бельгії та Фінляндії кредитні бюро ліцензуються та управляються урядовими агентствами.

У Німеччині існують багато дрібних спеціалізованих довідкових бюро, а також Товариство захисту в справах загального забезпечення кредитів (SCHUFA), яке об'єднало вісім регіональних, самостійних у правовому й економічному відношенні організацій. Їх власниками і партнерами являються банки, ощадні каси, лізингові товариства, підприємства роздрібної торгівлі тощо.

В Україні на сьогоднішній день зароджуються бюро кредитних історій. Отже, вони відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування кредитної галузі. Інформація про позичальників, яка ними надається дає фінансовим посередникам прогнозувати свій бізнес, мінімізувати ризики неповернення грошей і таким чином зменшувати процентну ставку. Водночас знижуються витрати на перевірку платоспроможності клієнтів. Завдяки цьому, механізм кредитних історій дисциплінує позичальника, так як при порушенні зобов'язань його репутацію буде безнадійно зіпсовано і він втратить доступ до кредиту або буде платити за нього дорожче. Тому використання кредитних історій розширяє кредитування економіки, посилить банківську систему.

Висновки. Системний розвиток банківського кредитування потребує в першу чергу стабільності валюти, для цього потрібно знизити рівень інфляції (2-5% на рік), що забезпечить стійкий обмінний курс національної валюти по відношенню до USD та EUR; зменшити проблемну заборгованість, скоротити відтік депозитів, скоротити масовий вивід із фінансового ринку банківських установ, зменшити процентні ставки за кредитами. Для цього, необхідно зменшення ризиків завдяки удосконаленню механізму підтримки страхового захисту клієнтів-позичальників та розвиток бюро кредитних історій, які відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування кредитної галузі та банківської системи загалом.

Список використаних джерел

1. Євтух О.Т. Типові ризики іпотечного капіталу та управління ними / Євтух О.Т. // Вісник НБУ. – 2001. – № 1. – С. 43 – 46.
2. Белых Л.П. Формирование портфеля недвижимости. / Белых Л.П. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 246 с.
3. Чупіс А.В. Земельна іпотека./ Чупіс А.В., Геєнко М.М. – Суми: Видавництво «Довкілля», 2007. – 315 с.
4. Любунь О.С. Іпотечний ринок/ Любунь О.С., Кіреєв О.І., Денисенко М.П.. – К.: Атіка, 2006. – 288 с.
5. Савич В.І. Іпотечне кредитування в Україні: суперечності та тенденції розвитку: Монографія. / Савич В.І. – Івано-Франківськ, 2006. – 552 с.
6. Карманов Є. Бюро кредитних історій: ремонт відносин чи повна реконструкція?/ Карманов Є. // Вісник НБУ. – 2006. – №11. – С. 32 – 35.
7. Гудзь О.Є. Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань / О.Є. Гудзь //Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. - Вип. 126. – Харків: ХНТУСГ, 2012 р. – 325 с. – С. 10–18.
8. Войтюк А.В. Іпотечне кредитування агроформувань: теорія та практика. Монографія / Войтюк А.В. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 168 с.